

بررسی مقادیر املاح و عناصر شیمیایی موجود در منابع آب آشامیدنی شهرستان خرم آباد

دریافت مقاله: ۹۶/۱۱/۵ پذیرش نهایی: ۹۷/۲/۲۶

صفحات: ۱۴۱-۱۵۴

صیاد اصغری سراسکانرود: دانشیار و عضو هیئت علمی گروه ژئومورفولوژی دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران.

s.asghati@yahoo.com

زینب دولتشاهی: کارشناس ارشد جغرافیای پزشکی دانشگاه ارومیه، ایران^۱.

Zeynab.dolatshahi@yahoo.com

چکیده

هدف از این تحقیق بررسی کیفیت آب شرب شهر خرم آباد به عنوان موضوع بسیار مهم در بهداشت عمومی و مدیریت سلامت شهروندان می باشد. جهت انجام این تحقیق از داده های عناصر شیمیایی ۲۳ حلقه چاه و چشمه در سطح شهرستان خرم آباد طی بازه زمانی ۱۳۸۱ تا ۱۳۹۲ به صورت فصلی شامل عناصر: فلوئور (F)، کلسیم (Ca)، منیزیم (Mg)، پتاسیم (K) استفاده شد. همچنین جهت تهیه و ترسیم نقشه ها نرم افزار Arc GIS و روش های درونیابی جبری یا قطعی، زمین آماری، روش IDW، روش کریجینگ و روش اسپلاین مورد استفاده قرار گرفت. برای بررسی کیفیت شیمیایی عناصر موردنظر آب آشامیدنی از استاندارد ملی، استاندارد سازمان بهداشت جهانی (WHO) و سازمان محیط زیست آمریکا (EPA) به عنوان شاخص سنجش آلودگی استفاده شد. نتایج نشان داد که میزان عنصر کلسیم (Ca) در تمامی فصول و در تمام منابع پایین تر از حد مجاز استانداردهای ملی، (WHO) و (EPA) حد مطلوب استاندارد می باشد. میزان عنصر فلوئور (F) فقط در فصل بهار و تابستان در برخی از چاه ها میزان آن بالاتر از حد مطلوب استاندارد (EPA) می باشد، اما در فصل زمستان و پاییز در کلیه چاه ها و چشمه ها بالاتر از حد مطلوب استاندارد (EPA) است. مقدار عنصر پتاسیم (K) در هیچ یک از فصول و در هیچ کدام از چاه ها و چشمه ها بالاتر از حد مطلوب و مجاز استاندارد ملی، WHO و EPA نبوده است همچنین عنصر منیزیم (Mg) در هیچ یک از منابع آبی مورد مطالعه بالاتر از حد استاندارد ملی، (WHO) و (EPA) نبوده است.

کلیدواژگان: سازمان بهداشت جهانی، کیفیت آب، خرم آباد، کریجینگ.

۱. نویسنده مسئول: ارومیه، آذربایجان غربی، دانشگاه ارومیه، دانشکده علوم انسانی، گروه جغرافیای طبیعی.

مقدمه

رشد جمعیت صنعتی شدن جوامع و بالا رفتن استانداردهای زندگی باعث افزایش نیاز به منابع آب شده است (بدیعی نژاد، ۱۳۹۳: ۳۵۸). کیفیت آب موضوعی بسیار مهم در بهداشت عمومی و مدیریت سلامت می باشد قبل از پرداختن به راهکارهای عملی استحصال، انتقال، بهسازی و توزیع آن لازم است این عنصر حیاتی موثر بر سلامت و مرتبط با توسعه پایدار شناخته شود. شناخت آب از نظر کمیت و کیفیت و چگونگی حصول آن قدمی اساسی در جهت بهسازی و مصرف آن می باشد (عنبرستانی و همکاران، ۱۳۹۳: ۸۱). محدود بودن این منابع زیرزمینی و استفاده بیش از حد آنها در ایران خصوص در مناطق کویری، مشکلاتی برای سلامتی انسانها بوجود آورده است. بنابراین تعیین مشخصات کیفی آب (ویژگی شیمیایی، فیزیکی، بیولوژیکی) نشان دهنده مناسب بودن برای مصرف مورد نظر خواهد بود، ضروری است (صدقت، ۱۳۸۹: ۱۱۳). عدم کنترل کیفیت شیمیایی آب، صرف نظر از اثرات نامطلوب بهداشتی باعث وقوع پدیده خوردگی و یا رسوب گذاری در شبکه توزیع و انتقال آب می شود (Melidisa P, 2009: 158). امروزه در بسیار از موارد نتایج و اطلاعات موجود در زمینه پایش های کیفی منابع آب در قالب نقشه های کیفی و پهنه بندی شده ارائه می گردد. بررسی این نقشه ها می تواند مدل تغییرات و نوسانات کیفی زمانی و مکانی منابع آب را مشخص نموده و روند تغییرات آتی را نشان دهد. سامانه اطلاعات جغرافیایی ابزاری که به خوبی می تواند ارتباط لازم بین اطلاعات کیفی منابع آب بدست آمده را در منطقه مورد مطالعه نشان دهد. سیستم اطلاعات جغرافیایی ابزار موثری برای نقشه برداری پوشش زمین برای پایش، مدل سازی و تعیین تغییرات زیست محیطی می باشد (Barrocu G, 1993: 149).

در این حوزه محققان پژوهش هایی صورت دادند که چند نمونه از آن ذکر می شود: سلیک^۲ (۲۰۰۶)، با بررسی های هیدروشیمیایی کیفیت آب های زیرزمینی حوضه کاراسکایی در ترکیه نشان می دهد که آب زیرزمینی در حوضه بسیار تحت تاثیر شوری $-Na^{+}$ (cl^{-}) تشکیلات نمکی و آب های شورمرزه ($Ca^{2+}, Mg^{2+}, So_4^{2-}$) قرار دارد. فتاونی^۳ و همکاران (۲۰۰۸)، در مقاله ای به ارزیابی کیفیت آب زیرزمینی دشت آبی تریفا واقع در شمال شرق مراکش از نظر نترات آمونیوم و آلودگی های باکتریولوژیکی از روش کریجینگ معمولی برای مطالعه و پهنه بندی نقشه کیفی آب های زیرزمینی استفاده نمودند. نتایج آن نشان دهنده تغییرات معنی دار در مقایسه با مطالعات قبلی بود و بیان نمودند که اگر هیچ نوع برنامه ای در درازمدت به عنوان عامل بازدارنده صورت نگیرد، توسعه اراضی کشاورزی در این مناطق باعث تخریب کیفیت آب های زیرزمینی می گردد. تقی پور و همکاران (۲۰۱۲)، به بررسی میزان خوردگی و پوسته پوسته شدن سیستم لوله-کشی توزیع آب داخلی تبریز، پرداختند. در این مطالعه نشان داده اند که آب خورنده باعث نفوذ فلزات سنگین به شبکه ای آب آشامیدنی شده و در نتیجه سلامت عمومی را به خطر می اندازد. فرناز و همکاران^۴ (۲۰۱۳)، به بررسی آلودگی فلزات سنگین در آب آشامیدنی و تأثیراتی که بر روی سلامتی انسان می گذارند، پرداختند. چیت سازان و اختری (۱۳۸۵)، به پتانسیل یابی آلودگی آب زیرزمینی دشت های زویرچری و خران (دشت های واقع در شمال شرق اهواز) با استفاده از مدل دراستیک و GIS پرداخته و با استفاده از هفت پارامتر مهم

2- Celik

3 -Fetouani et al

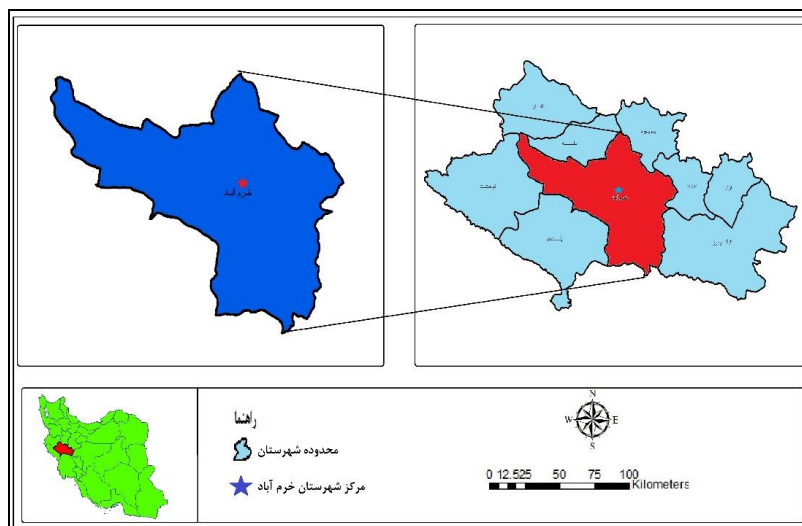
4 -Fernadez

هیدرولوژیکی، نقشه آسیب‌پذیری را تولید نمودند. انتظاری و همکاران (۱۳۹۲)، در پژوهشی کیفیت آب استحصالی از منابع زیرزمینی و تاثیر آنها را بر بیماری‌های انسانی دهه اخیر دشت مشهد را مورد بررسی قرار دادند. این مطالعه به منظور کیفیت آب زیرزمینی دشت مشهد به لحاظ قابلیت شرب و میزان تاثیر بر سلامت انسان‌ها انجام شده است. پور اکبر و همکاران (۱۳۹۴)، در پژوهشی کیفیت آب شهرستان سراب را مورد بررسی قرار دادند بر اساس نتایج حاصل از مطالعه، میانگین و دامنه EC برابر ۸۱۲ و ۲۲۰ تا ۲۹۹۰ میکروزیمنس بر سانتی‌متر اندازه‌گیری شد. بالا بودن املاح محلول در غرب شهرستان از نکات قابل توجه بود. غلظت آرسنیک در دو مورد از نمونه‌ها و جیوه در یکی از نمونه‌ها بالا بود. آزمون تحلیل مؤلفه‌های اصلی نشان داد که آب‌های بررسی شده از لحاظ پارامترهای فیزیکوشیمیایی در سه دسته قابل تقسیم‌بندی هستند. اصغری سراسکانرود و همکاران (۱۳۹۵)، در تحقیقی برای تعیین کیفیت آب شرب شهر خرم‌آباد با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی (GIS) دریافتند که میانگین غلظت عنصر کروم، روی، کبالت، سرب، کادمیوم و نیکل پایین‌تر از حد استانداردهای ملی، سازمان بهداشت جهانی (WHO) و استاندارد (EPA) امریکاست، اما در چشمه‌ی مطهری میزان فلز سنگین کروم بالاتر از حد استاندارد (WHO) می‌باشد. میانگین غلظت عنصر باریم در منابع پایین‌تر از حد استاندارد ملی و در تمامی منابع بالاتر از حد استاندارد (WHO) و استاندارد (EPA) بوده است. غلظت عنصر آلومینیوم پایین‌تر از حد استاندارد ملی و بالاتر از حد استاندارد (EPA) می‌باشد.

روش تحقیق

منطقه مورد مطالعه

محدوده مطالعاتی این تحقیق شهر خرم‌آباد واقع در غرب ایران و مرکز استان لرستان می‌باشد. این محدوده مطالعاتی بین طولهای $47^{\circ}55'$ تا $48^{\circ}50'$ شرقی و عرض‌های $32^{\circ}40'$ تا $34^{\circ}20'$ شمالی واقع شده است. محدوده مطالعاتی خرم‌آباد یکی از محدوده‌های مطالعاتی حوضه آبریز کرخه بوده و با وسعت $2501/4$ کیلومترمربع در شرق حوضه واقع شده است (گروه مهندسان مشاور سنگاب زاگرس، ۱۳۹۳: ۲۲۰۸). خرم‌آباد در درون دره‌ی قرار دارد که رود خرم‌آباد با جهتی شمالی-جنوبی از خط القعر آن می‌گذرد. دشت خرم‌آباد در تقسیم بندی آب و هوای استان لرستان جزء ناحیه آب و هوایی متعادل مرکزی قرار می‌گیرد که حد واسط ناحیه کوهستانی شمال و شمال شرق و ناحیه پست جنوبی استان است. در این ناحیه ریزش‌های جوی غالباً بصورت باران می‌باشد که در فصول پاییز و زمستان و مقدار قابل توجهی از آن در فصل بهار ریزش می‌کند. میزان بارندگی سالانه در این ناحیه از ۴۵۰ تا ۶۵۰ میلی متر در سال متغیر است. میانگین سالیانه دما در ایستگاه هواشناسی خرم‌آباد ۱۶/۶۷ درجه سانتی گراد است. بطور کلی منطقه مورد مطالعه دارای آب و هوای معتدل می‌باشد و یخبندان در آن کم اتفاق می‌افتد. فصل بهار از اوایل اسفند شروع شده و در اواخر اردیبهشت ماه به علت افزایش گرما، تابستان زود رس آن به تدریج آغاز می‌گردد (جودکی، ۱۳۸۹: ۴۸).

شکل (۱). موقعیت منطقه مورد مطالعه

با توجه به اینکه چاه های تأمین کننده آب شرب در سالهای مختلف تاسیس شده اند، بنابراین آمار ثبت شده آنها از نظر طول دوره اماری یکنواخت نیست. در حالی که برای استفاده آماری لازم است سری های آماری دارای طول یکسانی باشند. بدین منظور تعداد چاه هایی که بین این سال ها مشترک بود استخراج گردید که تعداد ۲۳ چاه انتخاب گردید که مشخصات چاه های منتخب در جدول (۱) آورده شده است.

جدول (۱): مشخصات چاه های منتخب (UTM)

کد	اسم چاه	طول	عرض	کد	اسم چاه	طول	عرض
۱	پشته حسین آباد	۲۵۴۹۸۷	۳۷۰۵۱۲۲	۱۳	چاه ارم	۲۵۲۴۲۸	۳۷۰۶۰۵۲
۲	چ ش (۳) دره گرم	۲۵۲۵۰۱	۳۷۱۳۶۱۸	۱۴	چاه حکمت	۲۵۱۳۷۸	۳۷۰۴۱۶۱
۳	چ ش (۱) دره گرم	۲۵۲۷۶۰	۳۷۱۳۲۳۵	۱۵	چ ش (۲) گلدشت	۲۵۲۷۶۷	۳۷۰۲۴۷۲
۴	چ ش (۲) دره گرم	۲۵۲۴۷۷	۳۷۱۳۳۵۱	۱۶	چ ش (۳) گلدشت	۲۵۴۱۳۲	۳۷۰۳۹۱۲
۵	چ ش (۴) دره گرم	۲۵۲۰۳۸	۳۷۱۳۳۷۸	۱۷	چشمه مطهری	۲۵۴۷۱۲	۳۷۰۹۲۶۱
۶	میدان تیر	۲۵۲۳۵۳	۳۷۱۰۴۱۳	۱۸	چ ش (۱) گلدشت	۲۵۲۶۳۱	۳۷۰۲۷۱۸
۷	چ ش (۲) فلک الدین	۲۵۱۹۲۶	۳۷۱۰۹۰۲	۱۹	چ جلب سیاحان	۲۵۵۱۲۰	۳۷۰۷۸۳۴
۸	چ ش (۱) فلک الدین	۲۵۲۱۴۲	۳۷۱۰۹۷۵	۲۰	چ ش (۵) دره گرم	۲۵۳۵۰۹	۳۷۱۲۸۱۶
۹	چاه اتکا	۲۵۳۵۹۵	۳۷۰۹۱۹۹	۲۱	چ جهاد کشاورزی	۲۵۵۰۰۸	۳۷۰۹۶۲۷
۱۰	چاه گرداب	۲۵۳۸۸۴	۳۷۰۸۴۵۴	۲۲	چ پشت بازار	۲۵۳۰۸۳	۳۷۰۸۳۳۲
۱۱	چشمه گلستان (سپاه)	۲۵۴۰۶۶	۳۷۰۷۸۵۵	۲۳	چ شورا	۲۵۵۴۷۷	۳۷۰۹۳۴۲
۱۲	چشمه گلستان (دانشگاه)	۲۵۴۱۶۸	۳۷۰۸۱۱۵	-	-	-	-

اطلاعات و آمار مربوط به عناصر شیمیایی موجود در آب که شامل پارامترهایی از جمله: فلوئور (F)، کلسیم (Ca)، منیزیم (Mg) و پتاسیم (K) می باشند. داده های این گروه از سال ۹۲-۱۳۸۱ در یک برهه زمانی بلند مدت هستند. این داده های بصورت فصلی در چهار فصل بهار، تابستان، پاییز و زمستان که این عناصر و

پارامترها توسط سازمان آب و فاضلاب شهری شهرستان خرم آباد برحسب میلی گرم بر لیتر اندازه گیری شده اند، داده ها به تفکیک سال در نرم افزار Excel ثبت گردید. بعد از انجام این کار در هر یک از چاه ها و چشمه ها میانگین هر عنصر محاسبه و ثبت شد. برای تحلیل داده ها با توجه به ماهیت پژوهش روش های مختلفی استفاده شده است. در این پژوهش برای اینکه کیفیت آب هر چاه و چشمه که آب شرب شهر از آن تأمین می شود به عبارتی آلودگی هر منبع اندازه گیری شده و چند روش برای سنجیدن مورد استفاده قرار گرفته است. با توجه به عدم وجود آب خالص در طبیعت و همراه بودن آن با یکسری مواد، عناصر و ناخالصی ها (برخی مفید و لازم برخی مضر و خطرناک)، کشورهای مختلف استانداردهایی را برای استفاده از آب برای مصارف مختلف و شرب در نظر می گیرند (انتظاری و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۴۱). در این تحقیق از میان این استانداردها سه نوع استاندارد انتخاب شده است که عبارتند از: استاندارد ملی، استاندارد سازمان بهداشت جهانی (WHO) و سازمان محیط زیست آمریکا (EPA) و به عنوان شاخص سنجش آلودگی مد نظر قرار داده و مقدار هر عنصر (شیمیایی) اندازه گیری شده هر چاه و چشمه را با آن مقایسه و میزان آلودگی و پاک بودن، به عبارتی دیگر کیفیت آب هر منبع با توجه به موقعیت جغرافیایی آن در سطح شهرستان مورد سنجش قرار گرفت. جدول (۲) مقادیر هر یک از عناصر را در هر یک از استانداردها نشان می دهد.

جدول (۲). پارامترها و عناصر شیمیایی موجود در آب شرب (استاندارد ۱۰۵۳)

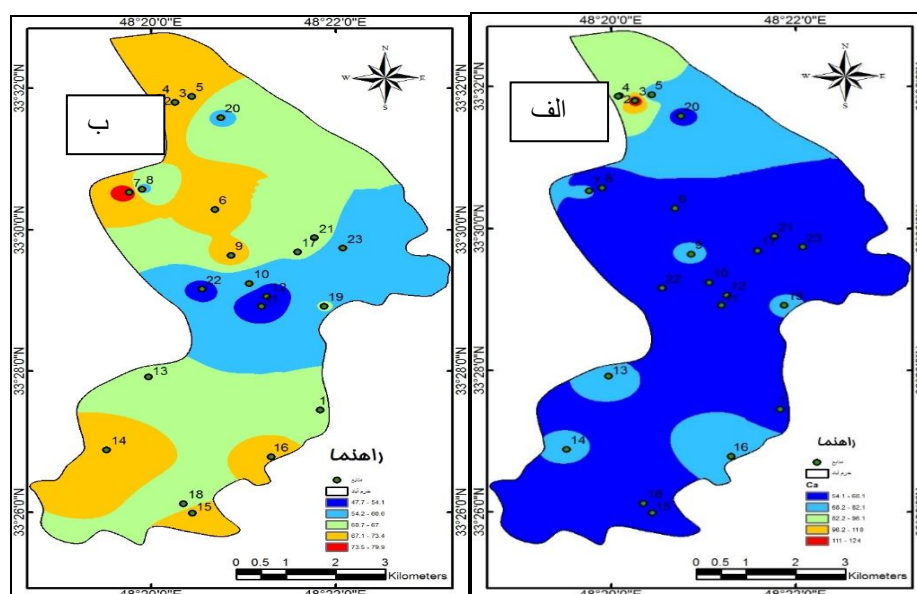
ردیف	استاندارد پارامتر	استاندارد ملی		استاندارد (WHO)		استاندارد (EPA)		واحد اندازه گیری
		حد مجاز	حد مطلوب	حد مجاز	حد مطلوب	حد مجاز	حد مطلوب	
۱	F	۰/۵	۱/۵	-	-	-	۲	Mg/l
۲	Ca	۷۵	۲۰۰	۷۵	۲۰۰	-	۲۵۰	Mg/l
۳	Mg	۵۰	۱۵۰	۵۰	۱۵۰	-	۵۰	Mg/l
۴	K	۰/۱	۱۲	-	۱۲	-	۱۲	Mg/l

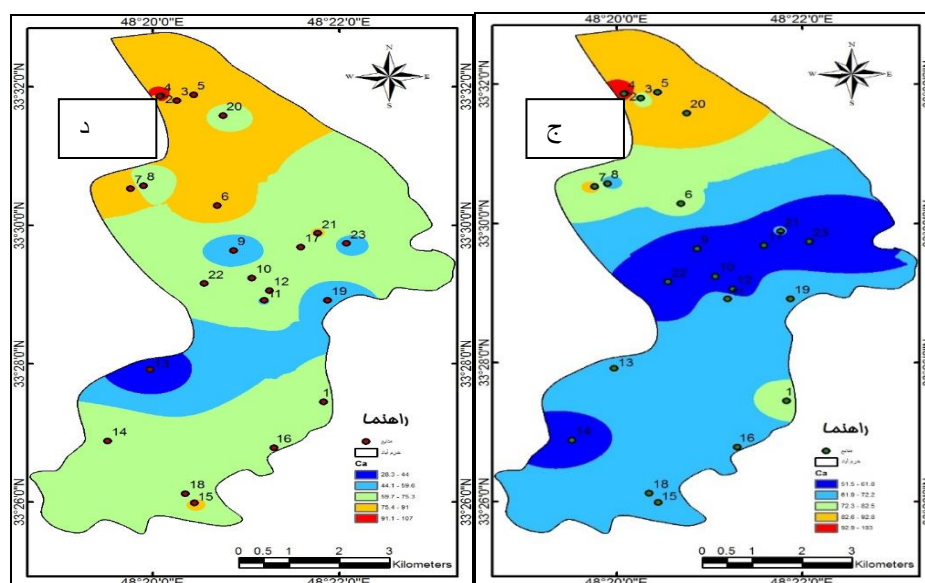
در نرم افزار سیستم اطلاعات جغرافیایی (GIS) از طریق روش های درون یابی جبری یا قطعی، روش های درون یابی زمین آماری، روش IDW، روش کریجینگ، روش اسپلاین (Bob, Booth, 2000: 116، 1958: 315، Watson, D.F، کوشکی، ۱۳۸۲: ۲۵). به تهیه و تولید نقشه هر یک از پارامترها و عناصر شیمیایی موجود در هر یک از چاه ها و چشمه های تأمین کننده آب شرب با توجه به موقعیت جغرافیایی هر چاه و چشمه پرداخته سپس به مقایسه مقدار هر عنصر و پارامتر با مقادیر بیان شده توسط سازمان ملی ایران، سازمان بهداشت جهانی (who)، سازمان محیط زیست آمریکا (EPA) پرداخته شد و میزان آلودگی هر منبع مشخص گردید.

نتایج

نتایج نشان داد که میزان کلسیم (Ca) در فصل بهار، شکل (۲ الف) در قسمت شمال و جنوب شهر خرم آباد بیشتر از سایر مناطق است که حتی بالاترین میزان آن در چاه شماره (۲) فلک الدین در قسمت شمال شهرستان می باشد. و کمترین میزان آن در چاه و چشمه های واقع شده در غرب و شرق و مرکز شهرستان قرار دارد. میزان این عنصر در فصل تابستان شکل (۲ ب) در جنوب، شرق و غرب شهرستان تقریباً به یک میزان می باشد. فقط در قسمت شمال در چاه شماره (۱) و (۲) دره گرم مقداری افزایش داشته و چاه شماره (۳) دره

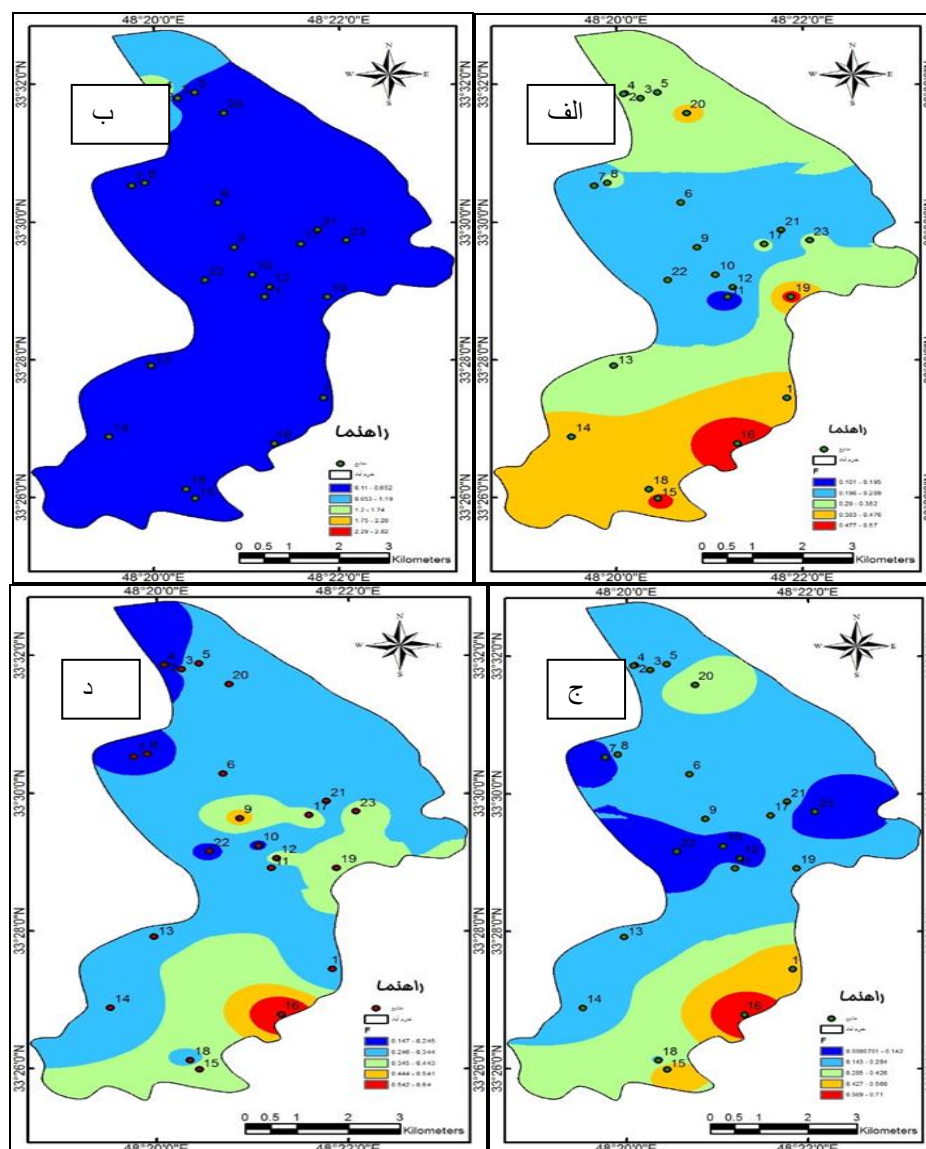
گرم در شمال شهرستان بالاترین میزان عنصر دارا می باشد. در فصل پاییز شکل (۲ ج) میزان عنصر کلسیم در چاه های واقع شده در شرق شهرستان پایین ترین حد را داراست. چاه های واقع شده در شمال بالاترین میزان را دارند و بالاترین مقدار عنصر در این فصل در چاه شماره (۲) دره گرم که در شمال شهرستان قرار دارد موجود می باشد. در فصل زمستان شکل (۲ د) میزان عنصر فوق در تمامی چاهها و چشمه ها واقع شده در شرق، غرب و جنوب شهر در حد پایین و متوسط می باشد. و بالاترین میزان در شمال شهر واقع شده اند که بالاترین حد این عنصر نیز در چاه شماره (۲) دره گرم که در شمال شهرستان واقع شده است می باشد. میزان این عنصر در تمامی فصول و در تمام منابع پایین تر از حد مجاز استانداردهای ملی، سازمان بهداشت جهانی (WHO) و (EPA) است، اما در برخی از منابع حد مطلوب استاندارد بالاتر است.

شکل (۲). تغییرات میزان کلسیم در چاههای شرب خرم آباد
(الف) در فصل بهار (ب) در فصل تابستان (ج) در فصل پاییز (د) در فصل زمستان

میزان عنصر فلوئور (F) تمامی چاه ها و چشمه های منطقه مورد مطالعه در فصل بهار ، شکل (۳ الف) در قسمت جنوب، غرب، شرق و شمال شهرستان دارای کمترین مقدار هستند. بالاترین میزان آن در چاه شماره (۲) دره گرم که با شماره (۴) بر روی نقشه به نمایش درآمده است و در قسمت شمال شهرستان واقع شده موجود می باشد. در فصل تابستان، شکل (۳ ب) این عنصر در قسمت مرکز شهرستان در پایین ترین حد خود می باشد. قسمت شمال شهرستان در حد نرمال یا متوسط و قسمت جنوب نیز میزان بالاتری نسبت به شمال شهرستان دارد که با رنگ نارنجی بر روی نقشه نمایش داده شده است. بالاترین میزان عنصر فوق در این فصل مربوط به منابع واقع شده در قسمت جنوب و جنوب شرق شهرستان به ترتیب به چاه شماره (۲) گلدشت که با شماره (۱۵) و چاه شماره (۳) گلدشت که با شماره (۱۶) بر روی نقشه نمایش داده شده است موجود می باشد. در فصل پاییز ، شکل (۳ ج) منابع واقع شده در قسمت های شمال، جنوب غرب، شمال غرب، شمال شرق و برخی از منابع قسمت مرکزی پایین ترین مقدار عنصر را دارا هستند. برخی از چاههای واقع شده در غرب و کلیه چاههای واقع شده در جنوب مقادیر بالاتری از عنصر را دارند و بالاترین مقدار آن نیز در جنوب شرق شهرستان در چاه شماره (۳) گلدشت می باشد که رنگ قرمز بر روی نقشه نمایش داده شده است. در فصل زمستان ، شکل (۳ د) میزان عنصر شیمیایی فلوئور در کلیه چاهها و چشمه ها واقع شده در همه قسمتهای شهرستان در حد پایین می باشند. در قسمت جنوب شرق و جنوب میزان آن افزایش پیدا می کند و بالاترین مقدار آن نیز در چاه شماره (۳) گلدشت که با شماره (۱۶) در روی نقشه نمایش داده شده است می باشد. مقدار عنصر فوق در تمام فصول در تمامی منابع پایین تر از حد تمامی استانداردها می باشند فقط در فصل بهار و تابستان در برخی از چاهها میزان آن بالاتر از حد مطلوب استاندارد (EPA) می باشد، اما در فصل زمستان و پاییز در کلیه چاهها و چشمه ها بالاتر از حد مطلوب استاندارد (EPA) می باشد.

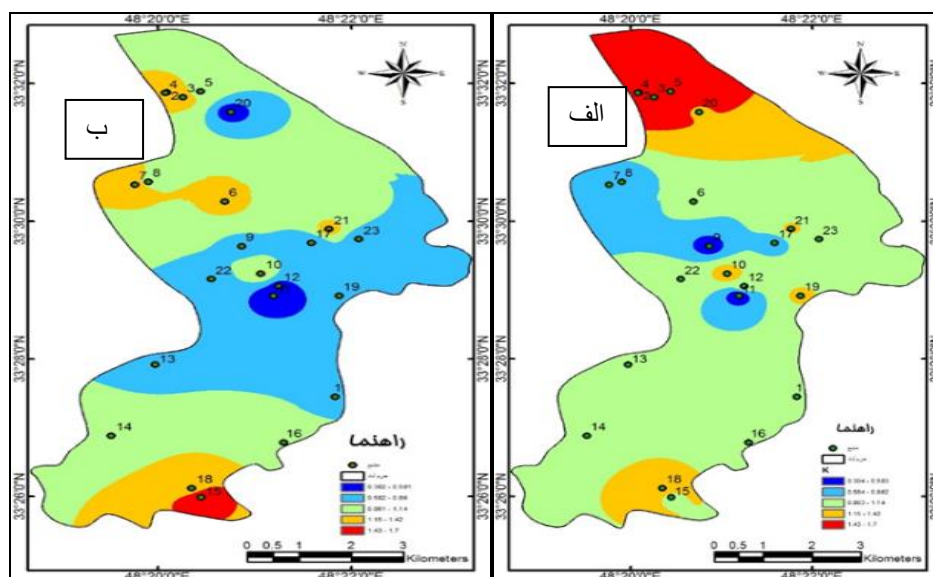

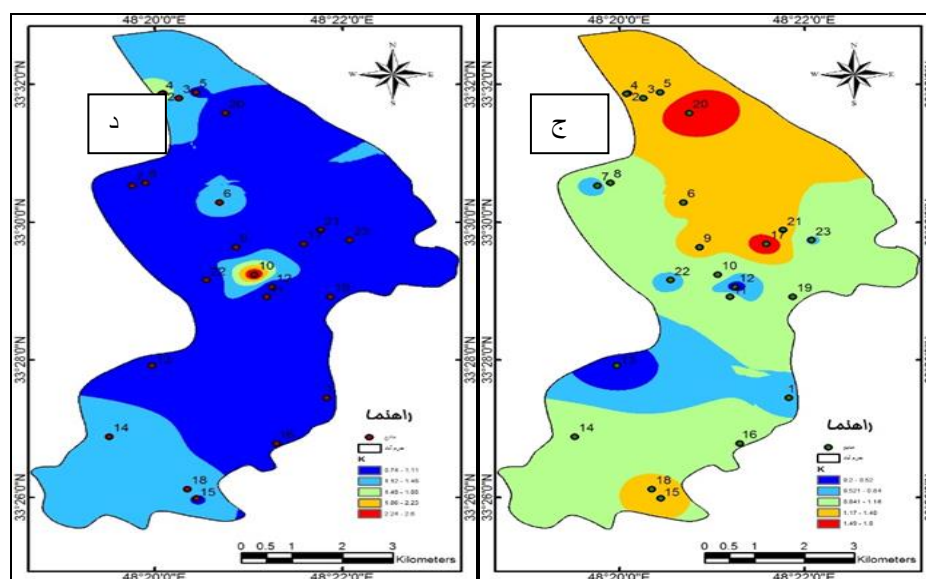
شکل (۳). تغییرات میزان (F) در چاههای شرب خرم آباد
(الف) در فصل بهار (ب) در فصل تابستان (ج) در فصل پاییز (د) در فصل زمستان

میزان عنصر پتاسیم (k) در فصل بهار، شکل (۴ الف) در کلیه چاه ها و چشمه ها واقع شده در غرب و شرق شهرستان پایین ترین میزان عنصر را دارا هستند و در مقابل منابع واقع شده در جنوب، جنوب غربی، شمال، شمال شرق استان مقادیر بالاتری دارند. اما چاههای واقع شده در شمال غرب و جنوب شرق بیشترین مقدار را دارند. ولی بیشترین میزان عنصر در قسمت جنوب شرق شهرستان در چاه شماره (۲) گلدشت که در ایستگاه شماره (۱۵) بر روی نقشه و به رنگ قرمز نمایش داده شده است موجود می باشد. در فصل تابستان، شکل (۴)

ب) کلیه چاهها و چشمه‌ها واقع شده در شمال شرق برخی از چاههای واقع شده در مرکز پایین‌ترین میزان عنصر (K) را دارند. در کلیه چاههای واقع شده در غرب، شرق برخی از چاههای جنوب میزان عنصر بیشتر است که با رنگ سبز کم رنگ بر روی نقشه نمایش داده شده است. بالاترین میزان عنصر در چاههای واقع شده در شمال شهرستان موجود می‌باشند. مقدار عنصر فوق در فصل پاییز، شکل (۴ ج) در کلیه منابع واقع شده در مرکز، شمال، شمال غرب، شرق و غرب شهرستان در پایین‌ترین حد قرار دارد. میزان آن در چاههای واقع شده در جنوب، شمال و جنوب شرق نسبت به بقیه نقاط بیشتر می‌شود. مقدار عنصر در چاه گرداب که در مرکز شهرستان واقع شده و با شماره (۱۰) بر روی نقشه نمایش داده شده است بیشتر از سایر نقاط و چاهها می‌باشد. در فصل زمستان، شکل (۴ د) میزان عنصر در تمام منابع واقع شده در غرب و شرق و برخی از چاههای مرکز شهرستان در پایین‌ترین مقدار است و در قسمت مرکزی، شمال غرب، شمال، جنوب شرق و شرق میزان آن افزایش پیدا می‌کند. بیشترین مقدار آن در چاه شماره (۵) دره گرم که در شمال شهرستان واقع شده است و چاه گلستان سپاه که در مرکز شهرستان قرار گرفته است. مقدار عنصر (K) در هیچ یک از فصول و در هیچ کدام از چاهها و چشمه‌ها بالاتر از حد مطلوب و مجاز استاندارد ملی، WHO و EPA نبوده است.

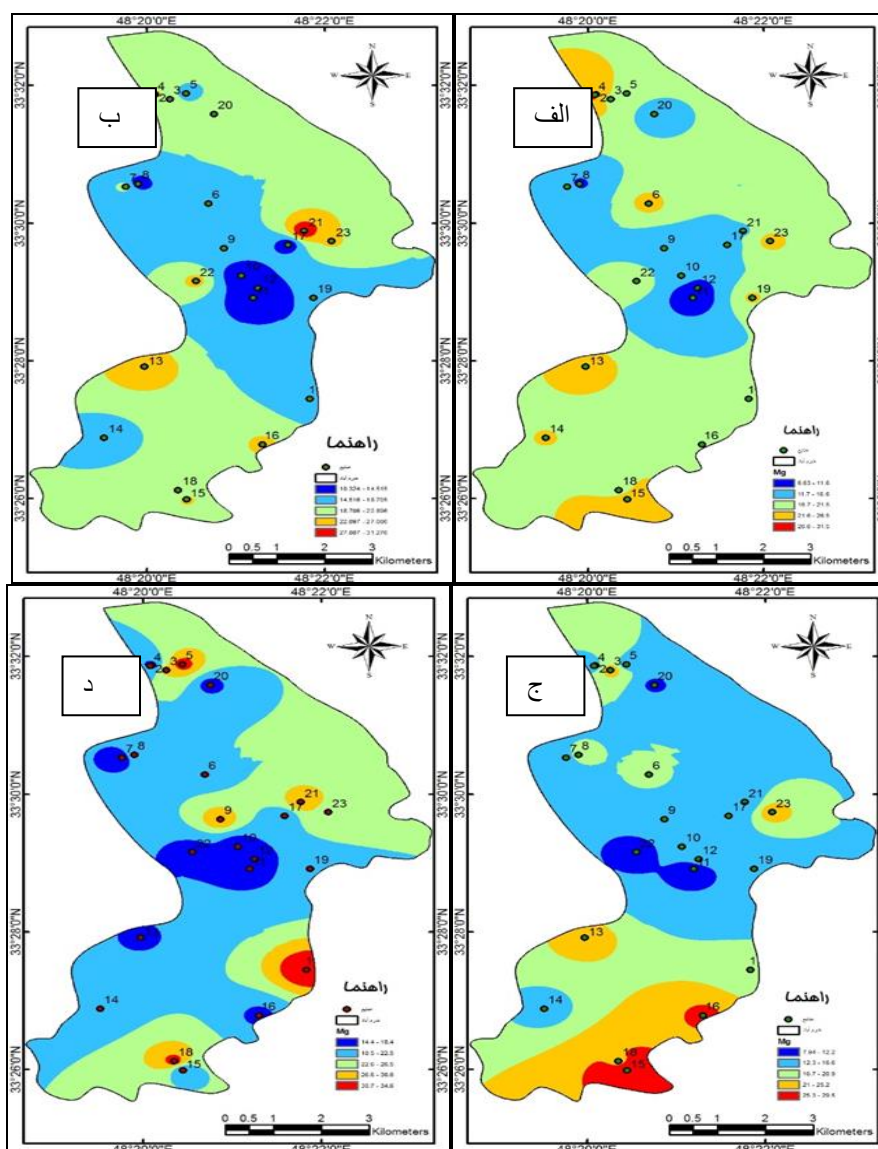

شکل (۴). تغییرات میزان (k) در چاههای شرب خرم آباد
(الف) در فصل بهار (ب) در فصل تابستان (ج) در فصل پاییز (د) در فصل زمستان

میزان عنصر منیزیم (MG) در فصل بهار، شکل (۵ الف) در چاه گرداب که با شماره (۱۰) بر روی نقشه نمایش داده شده است و چشمه گلستان (سپاه)، چشمه گلستان (دانشگاه) که هر کدام با شماره های (۱۱) و (۱۲) بر روی نقشه با رنگ آبی پررنگ نمایش داده شده است و در مرکز شهرستان قرار دارند، کمترین میزان عنصر را دارا هستند. میزان عنصر در قسمت های شمال غربی و غرب شهرستان در مقایسه با مرکز شهرستان افزایش پیدا می کند همچنین در قسمت شمال و جنوب شهرستان مقداری افزایش عنصر داریم و بیشترین میزان این عنصر در چاه جهاد کشاورزی که با شماره (۲۱) بر روی نقشه و با رنگ قرمز نمایش داده شده است می باشد. در فصل تابستان، شکل (۵ ب) عنصر (MG) در چشمه گلستان (سپاه) که با رنگ آبی پررنگ بر روی نقشه نمایش داده شده است که در مرکز شهرستان خرم آباد قرار دارد کمترین مقدار را دارا می باشد. در بقیه چاههای که در مرکز شهرستان و در شمال غربی واقع شده اند میزان عنصر مقداری افزایش پیدا می کند. اما میزان آن در چاههای واقع شده در شمال، جنوب، جنوب غربی و شرقی تا حدی افزایش می یابد. بالاترین میزان عنصر فوق در چاه شماره (۲) دره گرم که با شماره (۴) بر روی نقشه نمایش داده شده است و در شمال شهرستان واقع شده موجود می باشد. در فصل پاییز، شکل (۵ ج) مقدار عنصر (MG) در چاهها و چشمه های واقع شده در شمال، شمال غربی، مرکز و جنوب غربی شهرستان پایین ترین میزان عنصر را دارا هستند. اما میزان عنصر در چاههای واقع شده در قسمت شمال شرق و جنوب شهرستان افزایش پیدا می کند. بالاترین میزان عنصر نیز در چاه پشته حسین آباد که با شماره (۱) و با رنگ قرمز بر روی نقشه نمایش داده شده و در قسمت جنوب شرقی شهرستان واقع شده است موجود می باشد. در فصل زمستان، شکل (۵ د) مقدار عنصر فوق در منابع واقع شده در شمال غرب، شمال شرق و شمال و چاه حکمت که در جنوب غربی شهرستان واقع شده است پایین ترین میزان را داشته اما میزان عنصر در برخی از چاههای شمال و چاه شماره (۱) و (۲) فلک الدین و چاه شورا که در غرب

شهرستان واقع شده است، افزایش پیدا می کند. اما بیشترین میزان عنصر در قسمت جنوب و جنوب شرقی و شرق شهرستان که چاههای شماره (۲) و (۳) گلدشت که با رنگ قرمز بر روی نقشه نمایش داده شده موجود می باشد. مقدار عنصر mg در هیچ یک از منابع آبی مورد مطالعه بالاتر از حد استاندارد ملی، سازمان بهداشت جهانی (who) و سازمان (EPA) نبوده است.

شکل (۵). تغییرات میزان (mg) در چاههای شرب خرم آباد

(الف) در فصل بهار (ب) در فصل تابستان (ج) در فصل پاییز (د) در فصل زمستان

نتیجه گیری

با توجه به تحلیل داده ها، میزان کلسیم (Ca) در فصل بهار در قسمت شمال و جنوب شهر خرم آباد بیشتر از سایر مناطق است. و کمترین میزان آن در چاه و چشمه های واقع شده در غرب و شرق و مرکز شهرستان قرار دارد. میزان این عنصر در فصل تابستان در جنوب، شرق و غرب شهرستان تقریباً به یک میزان می باشد. در شمال شهرستان بالاترین میزان عنصر را دارد. در فصل پاییز میزان عنصر کلسیم در چاه های واقع شده در شرق شهرستان پایین ترین حد را داراست. چاه های واقع شده در شمال بالاترین میزان را دارند در فصل زمستان میزان عنصر فوق در تمامی چاه ها و چشمه ها واقع شده در شرق، غرب و جنوب شهر در حد پایین و متوسط می باشد. و بالاترین میزان در شمال شهر واقع شده اند. میزان این عنصر در تمامی فصول و در تمام منابع پایین تر از حد مجاز استانداردهای ملی، سازمان بهداشت جهانی (WHO) و (EPA) می باشد. میزان عنصر فلئور (F) تمامی چاه ها و چشمه های منطقه مورد مطالعه در فصل بهار در قسمت جنوب، غرب، شرق و شمال شهرستان دارای کمترین مقدار هستند. بالاترین میزان آن در قسمت شمال شهرستان واقع شده است موجود می باشد. در فصل تابستان این عنصر در قسمت مرکز شهرستان در پایین ترین حد خود می باشد. قسمت شمال شهرستان در حد نرمال یا متوسط و قسمت جنوب نیز میزان بالاتری نسبت به شمال شهرستان دارد. بالاترین میزان عنصر فوق در این فصل مربوط به منابع واقع شده در قسمت جنوب و جنوب شرق موجود می باشد. در فصل پاییز منابع واقع شده در قسمت های شمال، جنوب غرب، شمال غرب، شمال شرق و برخی از منابع قسمت مرکزی پایین ترین مقدار عنصر را دارا هستند. در فصل زمستان میزان عنصر شیمیایی فلئور در کلیه چاه ها و چشمه ها واقع شده در شمال، غرب، شرق، شرق، مرکز، جنوب غرب، شمال شرق و شمال غرب شهرستان در حد پایین می باشند. مقدار عنصر فوق در تمام فصول در تمامی منابع پایین تر از حد تمامی استانداردها است. اما در فصل زمستان و پاییز در کلیه چاه ها و چشمه ها بالاتر از حد مطلوب استاندارد (EPA) را به خود اختصاص می دهد.

میزان عنصر پتاسیم (K) در فصل بهار در کلیه چاه ها و چشمه ها واقع شده در غرب و شرق شهرستان پایین ترین میزان عنصر را دارا هستند و در مقابل منابع واقع شده در جنوب، جنوب غربی، شمال، شمال شرق استان مقادیر بالاتری دارند. اما چاه های واقع شده در شمال غرب و جنوب شرق بیشترین مقدار را دارند. بیشترین میزان عنصر در قسمت جنوب شرق شهرستان موجود می باشد. در فصل تابستان کلیه چاه ها و چشمه ها واقع شده در شمال شرق برخی از چاه های واقع شده در مرکز پایین ترین میزان عنصر (K) را دارند. بالاترین میزان عنصر در چاه های واقع شده در شمال شهرستان موجود می باشند. مقدار عنصر فوق در فصل پاییز در کلیه منابع واقع شده در مرکز، شمال، شمال غرب، شرق و غرب شهرستان در پایین ترین حد قرار دارد. میزان آن در چاه های واقع شده در جنوب، شمال و جنوب شرق نسبت به بقیه نقاط بیشتر می شود. بیشترین مقدار این عنصر در چاه های مرکز شهرستان واقع می باشد. اما در فصل زمستان میزان عنصر در تمام منابع واقع شده در غرب و شرق و برخی از چاه های مرکز شهرستان در پایین ترین مقدار است و در قسمت مرکزی، شمال غرب، شمال، جنوب شرق و شرق میزان آن افزایش پیدا می کند. میزان و مقدار عنصر (K) در هیچیک از فصول و در هیچکدام از چاه ها و چشمه ها بالاتر از حد مطلوب و مجاز استاندارد ملی، WHO و EPA نبوده است. میزان

عنصر منیزیم (MG) در فصل بهار در چاههای واقع شده در مرکز شهرستان کمترین میزان عنصر را دارا هستند. میزان عنصر در قسمت‌های شمال غربی و غرب شهرستان در مقایسه با مرکز شهرستان افزایش پیدا می‌کند همچنین در قسمت شمال و جنوب شهرستان با افزایش مقداری عنصر توأم می‌باشد. در فصل تابستان عنصر (MG) در منابع آبی که در مرکز شهرستان خرم‌آباد قرار دارد کمترین مقدار را دارا می‌باشد. بقیه چاههای که در مرکز شهرستان و در شمال غربی واقع شده‌اند میزان عنصر مقداری افزایش پیدا می‌کند. اما میزان آن در چاههای واقع شده در شمال، جنوب، جنوب غربی و شرقی تا حدی افزایش می‌یابد. در فصل پاییز مقدار عنصر (MG) در چاهها و چشمه‌های واقع شده در شمال، شمال غربی، مرکز و جنوب غربی شهرستان پایین‌ترین میزان عنصر را دارا هستند. اما میزان عنصر در چاههای واقع شده در قسمت شمال شرق و جنوب شهرستان افزایش پیدا می‌کند. در فصل زمستان مقدار عنصر فوق در منابع واقع شده در شمال غرب، شمال شرق و شمال و چاه حکمت که در جنوب غربی شهرستان واقع شده است پایین‌ترین میزان را دارند. اما میزان عنصر در برخی از چاههای شمال و برخی از منابعی که در غرب شهرستان واقع شده است، افزایش پیدا می‌کند. اما بیشترین میزان عنصر در منابع آبی که در قسمت جنوب و جنوب شرقی و شرق شهرستان موجود می‌باشد. مقدار عنصر mg در هیچیک از منابع آبی مورد مطالعه بالاتر از حد استاندارد ملی، سازمان بهداشت جهانی (who) و سازمان (EPA) نبوده است.

منابع

- انتظاری، علیرضا، الهه اکبری و فاطمه میوانه (۱۳۹۲). بررسی کیفیت آب شرب استحصالی از منابع زیرزمینی بر بیماریهای انسانی دهه اخیر در دشت مشهد. نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی. ۱۳(۳۱): ۱۳۱-۱۵۷.
- بدیعی نژاد، احمد، مهدی فرزاد کیا، میترا غلامی و احمد جنیدی جعفری (۱۳۹۳). بررسی کیفیت شیمیایی منابع آب شرب زیرزمینی دشت شیراز با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی. ماهنامه طب جنوب پژوهشکده زیست - پزشکی خلیج فارس. دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی بوشهر. ۱۷(۳): ۳۵۸-۳۶۷.
- پور اکبر، مجتبی، محمد مسافری، محمد شاکر خطیبی، عادل مرادی (۱۳۹۴)، بررسی کیفیت منابع آب شرب زیرزمینی از دیدگاه هیدروژئوشیمیایی مطالعه موردی شهرستان سراب. مجله آب و فاضلاب. ۲۶(۲۰): ۱۱۶-۱۲۶.
- جودکی، علی (۱۳۸۹). طلای سرخ لرستان اقلیم لرستان و کشت زعفران (مطالعه موردی کرگاه خرم‌آباد). خرم‌آباد. نشر سیفا. چاپ اول.
- چیت سازان، منوچهر، یوسف اختری (۱۳۸۵)، «پتانسیل یابی آلودگی آبهای زیرزمینی در دشت های زویرجری و خران با استفاده از مدل دراستیک و سیستم اطلاعات جغرافیایی»، مجله آب و فاضلاب، ۵۹: ۵۱-۳۹.
- اداره آب و فاضلاب شهرستان خرم‌آباد، بخش داده ها و اطلاعات.

- صداقت، محمود (۱۳۸۷)، زمین و منابع آب و آبهای زیرزمینی، انتشارات پیام نور .
- عنبرستانی، صفراء احمد خاکزاد، پدرام ناوی (۱۳۹۱)، کیفیت آب شرب و کشاورزی منطقه عنبرستان (سبزوار در دوره مهر ۸۷)، فصلنامه زمین، ۷(۲۴): ۷۹-۹۱.
- کوشکی، اکرم، محمد علی یعقوبی، بهنام وشانی (۱۳۸۲)، بررسی ارتباط بین آبهای آشامیدنی با میزان فشار خون افراد. مجله اسرار. ۱۰(۳): ۲۳-۲۸.
- گروه مهندسان سنگاب زاگرس (۱۳۹۲). گزارش ادامه مطالعات نیمه تفصیلی محدوده مطالعاتی خرم آباد (کد ۲۲۰۸). وزارت نیرو شرکت سهامی آب منطقه ای لرستان.
- Barrocu G, Biallo G. 1993. **Application of GIS for Aquifer Vulnerability Evaluation Iahs Pub of Italy**. J Water Policy, 10: 145-164 .
- Bob, Booth (2000). **Using ArcGIS 3D Analyst**. GIS by Esri, Copyright, Environmental Systems Research Institute
- Celik M. And T. Yardarm, 2006. **Hydrochemical evaluation of Ground Water quality in the cavscayi Basin sungurrlu – corum, Turkey**, Journal: Environmental Geology, 50(3): 89-106.
- Fernández-Luqueño, F., López-Valdez, F., Gamero-Melo, P., Luna-Suárez, S., Aguilera-González, E.N., Martínez, A., Socorro, M.d., Guillermo, G., Hernández-Martínez, G., Herrera-Mendoza, R., Antonio, M., Garza, Á., Pérez-Velázquez, I.R., (2013), **Heavy metal Pollution in Drinking Water - a Global Eisk for Human Health**, African Journal of Environmental Science and Technology, 7(7): 567-584.
- Fetouani, M. Sbaa, M. Vanclooster, B. Bendra, 2008. **Assessing ground water quality in the irrigated plainof Triffa (northeast Morocco)**, Agricultural Water Management, 9(5): 102-122.
- Melidisa P, Sanozidoub M, Mandusab A, Ouzounisb K. 2007. **Corrosion control by using indirect methods Desalination**. 213: 152-8
- Mihaela-Cristina Anton, Maria-Mercedes Baltazar Rojas, Alina Aluculesei1, Ramona Marguța, Dana Dorohoi, 2007. **STUDY REGARDING THE WATER POLLUTION WITH HEAVY METALS IN ROMANIA AND SPAIN**, ANALELE ȘTIINȚIFICE ALE UNIVERSITĂȚII “AL. I. CUZA” IAȘI Tomul III, s. Biofizică, Fizică medicală și Fizica mediului 2007.
- Taghipour, H., Shakerkhatibi, M., Pourakbar, M., Belvasi, M., (2012), **Corrosion and Scaling Potential in Drinking Water Distribution System of Tabriz Northwestern Iran**, Health Promotion Perspectives, 2(1): 103-111.
- Watson, D.F., and G.M. Philip (1985). **A Refinement of Inverse Distance Weighted Interpolation**”, Geoprocessing, 2:315-327.
- WHO, 1993, **Guidelines on Technologies for water supply system in small communities**, W.H.O, E.M.R.O., C .F. H .A. Amman. 11(12): 112-113.